

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πάυλος Φ. Μάραντος

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Β' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Β΄ Τάξη Γενικού Λυκείου

«Η δημοκρατία μας αυτοκαταστρέφεται διότι κατεχράσθη το δικαίωμα της ελευθερίας και της ισότητας, διότι έμαθε τους πολίτες να θεωρούν την αυθάδεια ως δικαίωμα, την παρανομία ως ελευθερία, την αναιδεια του λόγου ως ισότητα και την αναρχία ως ευδαιμονία.»

(Ισοκράτης, *Περί ειρήνης*)

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πρόεδρος: Σωτήριος Γκλαβάς

ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ Β΄

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Πάυλος Φ. Μάραντος

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

Λεωνίδας Β. Κατσίρας, Σχολικός Σύμβουλος Νομικών-Πολιτικών Επιστημών, LL.M, Συντονιστής Επιτροπής Κρίσης

Χαράλαμπος Καριοφύλλας, MSc Οικονομολόγος, Εκπαιδευτικός

Στέλλα Ν. Μαντατζή, Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αντωνία Δημητράσκου, Φιλολόγος, Εκπαιδευτικός

Γιώτα Κωνσταντάτου, Φιλολόγος

ΕΞΩΦΥΛΛΟ

Πάυλος Φ. Μάραντος

Σελιδοποίηση: Δώρος Παπαϊωαννίδης, e-mail: info@eikastiko.gr

«ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΣΧΟΛΕΙΟ 21ου αιώνα)-ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ»

ΜΕ ΚΩΔ. ΟΠΣ 295450, των Αξόνων Προτεραιότητας 1, 2 και 3 – ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ του ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», που συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση - Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από Εθνικούς Πόρους (ΕΣΠΑ 2007 – 2013).

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Πάυλος Φ. Μάραντος

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Β΄ Τάξη Γενικού Λυκείου

Η διδασκαλία, που αποτελεί την πιο υπεύθυνα αλλά και την πιο συναρπαστική μορφή επικοινωνίας, δεν συνίσταται, πρωτίστως, στην διατύπωση λύσεων αλλά στην υποβολή ερωτήσεων, στη θέση προβλημάτων (Δ. Τσάτσος, Ευρωπαϊκή Συμπολιτεία, 2007).

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦ. 1: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ - ώρες: 9	7
A. Η ένταξη του ατόμου στην κοινωνία	
1.1 Η κοινωνικοποίηση του ατόμου	8
1.2 Παράγοντες διαμόρφωσης της προσωπικότητας.....	10
1.2.1 Φορείς κοινωνικοποίησης	10
1.2.2 Ο ρόλος του ατόμου στη διαδικασία κοινωνικοποίησής του.....	11
1.3 Οι κοινωνικές αξίες	12
1.3.1 Έννοια, κατηγορίες.....	12
1.3.2 Διαφοροποίηση των αξιών στον χώρο και στον χρόνο.....	13
1.4 Οι κοινωνικοί κανόνες	14
1.4.1 Έννοια, κατηγορίες	14
1.4.2 Σχέση κοινωνικών αξιών και κοινωνικών κανόνων	14
1.4.3 Προσαρμογή, συμμόρφωση και κοινωνική ανανέωση.....	15
1.5 Ο κοινωνικός έλεγχος – Μορφές κοινωνικού ελέγχου	16
B. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά	
1.6 Αποκλίνουσα συμπεριφορά	18
1.6.1 Παράβαση και έγκλημα	18
1.6.2 Η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών ως αποκλίνουσα συμπεριφορά.....	19
1.7 Το έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο	20
1.7.1 Τύποι εγκλημάτων	20
1.7.2 Νεανική παραβατικότητα – εγκληματικότητα.....	21
1.8 Σύγχρονες μορφές εγκλημάτων	22
1.8.1 Ηλεκτρονικό έγκλημα	22
1.8.2 Τρομοκρατία	23
1.9 Πρόληψη και κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά	24
1.9.1 Πρόληψη αποκλίνουσας συμπεριφοράς	24
1.9.2 Κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά	24
1.9.3 Σωφρονισμός, φυλακή και επανένταξη	25
ΚΕΦ. 2: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ Σ - ώρες: 6	29
2.1 Το Α.Ε.Π. και η οικονομική ευημερία	30
2.2 Ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας.....	32
2.3 Ο ρόλος του κράτους στην οικονομία	34
2.4 Ο κρατικός προϋπολογισμός.....	36
2.4.1 Δημόσια Έσοδα	36
2.4.2 Δημόσιες Δαπάνες.....	37
2.5 Ισοζύγιο: Πλεονασματικό ή Ελλειμματικό.....	38
2.6 Δημόσιος Δανεισμός	40
ΚΕΦ. 3: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ - ώρες: 6	43
3.1 Μορφές πολιτευμάτων.....	44

3.2 Το πολίτευμα της Αθηναϊκής δημοκρατίας.....	46
3.3 Το πολίτευμα της Ελλάδας.....	48
3.4 Εκλογές και εκλογικά συστήματα	50
3.5 Έννοια και ρόλος του Συντάγματος.....	52
3.6 Βασικές αρχές του Συντάγματος.....	54
3.6.1 Η λαϊκή κυριαρχία	54
3.6.2 Το κράτος δικαίου	54
3.6.3 Το κοινωνικό κράτος.....	54
3.6.4 Η διάκριση των λειτουργιών.....	55
ΚΕΦ. 4: Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ - ώρες: 5	57
4.1 Η νομοθετική λειτουργία	58
4.2 Η εκτελεστική λειτουργία.....	60
4.2.1 Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας	60
4.2.2 Η κυβέρνηση.....	61
4.2.3 Η δημόσια διοίκηση.....	62
4.2.4 Ανεξάρτητες διοικητικές αρχές	63
4.3 Η δικαστική λειτουργία	66
ΚΕΦ. 5: ΣΧΕΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΗ - ώρες: 6	71
5.1 Θεμελιώδεις αρχές της δημόσιας διοίκησης	72
5.1.1 Αρχή της νομιμότητας.....	72
5.1.2 Αρχή της διακριτικής ευχέρειας.....	72
5.1.3 Αρχή της προηγούμενης ακρόασης.....	72
5.1.4 Αρχή της αιτιολόγησης των αποφάσεων	73
5.1.5 Αρχή της ισότητας.....	73
5.2 Οδηγός ορθής διοικητικής συμπεριφοράς	74
5.2.1 Κανόνες δράσης και συμπεριφοράς των δημοσίων υπαλλήλων.....	74
5.2.2 Η συμπεριφορά των πολιτών στις δημόσιες υπηρεσίες.....	75
5.3 Παθογένειες του διοικητικού μηχανισμού	76
5.3.1 Γραφειοκρατία και πολυνομία	76
5.3.2 Κομματικοποίηση	76
5.3.3 Φαινόμενα κακοδιοίκησης.....	77
5.3.4 Η αντιφατική στάση των πολιτών.....	77
5.4 Αντιμετώπιση της παθογένειας της διοίκησης.....	78
5.4.1 Εφαρμογή των αρχών της δημόσιας διοίκησης	78
5.4.2 Η Δημόσια διαβούλευση – Ο πολίτης συμπαραγωγός της δημόσιας διοίκησης	78
5.4.3 Ηλεκτρονική διακυβέρνηση	79
5.4.4 Πρόγραμμα «Διαύγεια»	79
5.4.5 Κέντρα εξυπηρέτησης πολιτών.....	79
5.5 «Οδηγίες χρήσης» των δημοσίων υπηρεσιών – Κώδικας Διοικητικής Διαδικασίας ..	80
5.6 Το φαινόμενο της διαφθοράς	82
5.6.1 Έννοια και συνέπειες	82
5.6.2 Φορείς και μέσα αντιμετώπισης	83

ΚΕΦ. 6: ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ - ώρες: 7	87
6.1 Το δίκαιο	88
6.2 Κανόνες ηθικής και κανόνες δικαίου: η διαφορά	90
6.3 Ερμηνεία και ιεράρχηση των κανόνων δικαίου	92
6.4 Υποκείμενα δικαίου	94
6.4.1 Τα Φυσικά Πρόσωπα – προστασία της προσωπικότητας	94
6.4.2 Τα Νομικά Πρόσωπα – το σωματείο	95
6.5 Εμπράγματα σχέσεις – Οι σχέσεις μας με τα πράγματα	96
6.6 Οικογενειακές σχέσεις – Οικογενειακό δίκαιο	99
6.7 Κληρονομικές σχέσεις – Κληρονομικό δίκαιο	101
ΚΕΦ.7: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ - ώρες: 6	105
7.1 Οι παραγωγικές δυνατότητες της χώρας	106
7.1.1 Το ανθρώπινο δυναμικό	106
7.1.2 Οι φυσικοί πόροι	107
7.2 Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας	108
7.2.1 Η γεωργία	108
7.2.2 Ο τουρισμός	110
7.2.3 Η ναυτιλία	112
7.2.4 Η ενέργεια	114
7.2.5 Άλλοι τομείς: τρόφιμα, φάρμακα κτλ.	114
7.3 Από την οικονομία της κατανάλωσης στην οικονομία της παραγωγής	116
ΚΕΦ. 8: ΘΕΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ Ε.Ε. - ώρες: 7	121
8.1 Ίδρυση και εξέλιξη	122
8.2 Βασικοί θεσμοί της Ε.Ε.	124
8.2.1 Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	124
8.2.2 Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο	124
8.2.3 Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης	124
8.2.4 Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή	125
8.2.5 Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης	125
8.3 Άλλοι θεσμοί και όργανα της Ε.Ε.	126
8.3.1 Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα	126
8.3.2 Το Ελεγκτικό Συνέδριο	126
8.3.3 Τα συμβουλευτικά όργανα της Ένωσης	127
8.3.4 Ο Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής	127
8.4 Ευρωπαίος πολίτης	128
8.5 Βασικές πολιτικές της Ε.Ε.	130
8.5.1 Η αγροτική πολιτική της Ε.Ε.	130
8.5.2 Η οικονομική και νομισματική πολιτική της Ε.Ε.	130
8.5.3 Η περιφερειακή πολιτική της Ε.Ε.	131
8.6 Πολιτισμικά χαρακτηριστικά της Ε.Ε.	132
8.7 Το μέλλον της Ε.Ε.	134

Προλογικό Σημείωμα

Το μάθημα «Πολιτική Παιδεία» είναι εκείνο που κατ' εξοχήν εμπεριέχει κοινωνικές και πολιτικές αξίες, με τις οποίες επιδιώκει να κοινωνικοποιήσει και να πολιτικοποιήσει τους μαθητές. Ενδιαφέρεται, κυρίως, για τις αξίες εκείνες που σχετίζονται με τον ρόλο του πολίτη, την ιδιότητα του πολίτη. Είναι απαραίτητη η μαθητεία σε βασικές πολιτικές αξίες, όπως η ελευθερία, η ειρήνη, η δημοκρατία, το μέτρο, η ισότητα, η δικαιοσύνη, η αλληλεγγύη, ο διάλογος, πολιτικές αξίες που θα κληθούν να προτείνουν και να εφαρμόσουν οι μαθητές ως αυριανοί πολίτες και πολιτικοί, για να υπηρετήσουν την υπέρτατη αξία που είναι η ανθρώπινη ζωή.

Ειδικότερα, η μαθητεία στην αξία «διάλογος», μεταξύ άλλων, αφορά:

- Την ικανότητα διαλόγου, γραπτού και προφορικού.
- Το δικαίωμα στον λόγο και την ελευθερία έκφρασης.
- Τον σεβασμό στη διαφορετική άποψη του άλλου.
- Τη γνώση του θέματος (συγκέντρωση στοιχείων, κριτική ανάλυση κτλ.).
- Τη γνώση της διαδικασίας (ικανότητα του ακούειν, το θέτειν εύστοχες ερωτήσεις κτλ.).
- Την παράθεση επιχειρημάτων και όχι κραυγών και ιδεολογημάτων, ώστε να πειστεί ο συνομιλητής.

Η ανάπτυξη του διαλόγου προϋποθέτει την ανάπτυξη του λόγου, γραπτού και προφορικού, γιατί ο λόγος έχει πολύ μεγάλη δύναμη. Γιατί «ο λόγος είναι ένας μεγάλος δυνάστης, που ενώ έχει το πιο μικρό και αφανές σώμα, επιτελεί έργα τα πιο θεϊκά, γιατί μπορεί και το φόβο να σταματήσει και τη λύπη να διώξει και χαρά να προκαλέσει και τον οίκτο να αυξήσει». (Γοργίας, *Ελένης εγκώμιον*)
Μην λησμονάτε ότι «Μέτρο του λόγου δεν είναι ο ομιλητής, αλλά ο ακροατής». (Στοβαίος, *Ανθολόγιον*), γι' αυτό «πρέπει να σωπαίνουμε ή όταν μιλάμε, να λέμε ανώτερα από τη σιωπή». (Πυθαγόρας). Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν υπερήφανοι για τη δημοκρατία τους. Μπορούμε και εμείς με την «Πολιτική Παιδεία», που είναι μια παιδεία δημοκρατίας να νιώσουμε υπερηφάνεια για τη δημοκρατία μας. Και τότε το κέρδος για όλους μας θα είναι ανυπολόγιστο. Μπορούμε να γίνουμε υπερήφανοι Μεσσήνιοι, Πόντιοι, Έλληνες, Ευρωπαίοι, παγκόσμιοι πολίτες.

Όπως μάθατε στην Α' τάξη, η έννοια «πολίτης» είναι «τίτλος τιμής, είναι αξίωμα με απεριόριστη διάρκεια». Αν θέλουμε μια πολιτεία με δημοκρατία και όσα αυτή κομίζει, είναι απαραίτητο η παιδεία να διαμορφώνει έναν ελεύθερο και υπεύθυνο πολίτη. Χωρίς πολίτες δεν μπορεί να σταθεί η πολιτεία και η δημοκρατία. Βέβαια, η δημοκρατία είναι τρόπος ζωής και ως εκ τούτου πολλοί παράγοντες τον διαμορφώνουν, αλλά η παιδεία συνεχίζει να είναι βασικός παράγοντας διαμόρφωσης της πολιτικής συνείδησης. Άλλωστε, η δημοκρατία προϋποθέτει πολιτική παιδεία, ώστε οι πολίτες να είναι ικανοί να κατανοούν και να κρίνουν την κοινωνική, οικονομική, πολιτική θεωρία και πραγματικότητα.

Αγαπητοί μαθητές,

Το μάθημα «Πολιτική Παιδεία» (Οικονομία, Πολιτικοί Θεσμοί και Αρχές Δικαίου και Κοινωνιολογία) είναι πρωτίστως μια μαθητεία στη δημοκρατία. Σκοπός του μαθήματος είναι να διαμορφώσει έναν ελεύθερο, υπεύθυνο και ενεργό πολίτη, ο οποίος έγκαιρα και με επίγνωση θα κατανοήσει τη σημασία και την αξία της δημοκρατίας, θα σέβεται τους πολιτειακούς θεσμούς, θα αγαπά και θα αγωνίζεται για τη δημοκρατία και την πολιτεία.

Σκοπός του μαθήματος είναι ο μαθητής να αποκτήσει κοινωνική, οικονομική και πολιτική παιδεία, να καταλάβει και να βιώσει τη διασύνδεση Κοινωνίας – Οικονομίας – Πολιτικών Θεσμών και Δικαίου, να κατανοήσει βασικούς θεσμούς για την οργάνωση και τη λειτουργία της κοινωνίας, της οικονομίας και της πολιτείας και να αναπτύξει πολιτική συνείδηση και κριτική σκέψη, ώστε να συμμετέχει ενεργά στο τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό και παγκόσμιο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι ως ελεύθερος και υπεύθυνος πολίτης.

Σκοπός, εν τέλει, είναι ο αγώνας και η αγωνία για μια καλύτερη κοινωνία, για έναν καλύτερο κόσμο, το αέναο και ανεξάντλητο ενδιαφέρον για την πολιτική, γιατί είναι σπουδαία δραστηριότητα, που δίνει χαρά και νόημα στη ζωή, γιατί είναι «ό,τι οργανωτικά ευγενέστερο φαντάστηκε ο άνθρωπος για να υπηρετήσει τους άλλους».

Αγαπητέ μαθητή,

«Ν' αγαπάς την ευθύνη. Να λες: Εγώ, εγώ μονάχος μου έχω χρέος να σώσω τη γη. Αν δε σωθεί, εγώ φταίω». (Νίκος Καζαντζάκης, *Ασκητική*)

Το βιβλίο αυτό θα έχει επιτύχει το σκοπό του αν σας είναι χρήσιμο τόσο στη σχολική όσο και στη μετέπειτα ζωή σας.

Ο Συγγραφέας

Σημείωση: Στο βιβλίο σας υπάρχει πληθώρα παραθεμάτων, τα οποία καλείσθε να αξιοποιήσετε για την καλύτερη εμπέδωση του μαθήματος.

ΚΕΦ. 1: Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ - ώρες: 9

A. Η ένταξη του ατόμου στην κοινωνία

- 1.1 Η κοινωνικοποίηση του ατόμου
- 1.2 Παράγοντες διαμόρφωσης της προσωπικότητας
 - 1.2.1 Φορείς κοινωνικοποίησης
 - 1.2.2 Ο ρόλος του ατόμου στη διαδικασία κοινωνικοποίησής του
- 1.3 Οι κοινωνικές αξίες
 - 1.3.1 Έννοια, κατηγορίες
 - 1.3.2 Διαφοροποίηση των αξιών στον χώρο και στον χρόνο
- 1.4 Οι κοινωνικοί κανόνες
 - 1.4.1 Έννοια, κατηγορίες
 - 1.4.2 Σχέση κοινωνικών αξιών και κοινωνικών κανόνων
 - 1.4.3 Προσαρμογή, συμμόρφωση και κοινωνική ανανέωση
- 1.5 Ο κοινωνικός έλεγχος – Μορφές κοινωνικού ελέγχου

B. Η αποκλίνουσα συμπεριφορά

- 1.6 Αποκλίνουσα συμπεριφορά
 - 1.6.1 Παράβαση και έγκλημα
 - 1.6.2 Η χρήση εξαρτησιογόνων ουσιών ως αποκλίνουσα συμπεριφορά
- 1.7 Το έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο
 - 1.7.1 Τύποι εγκλημάτων
 - 1.7.2 Νεανική παραβατικότητα – εγκληματικότητα
- 1.8 Σύγχρονες μορφές εγκλημάτων
 - 1.8.1 Ηλεκτρονικό έγκλημα
 - 1.8.2 Τρομοκρατία
- 1.9 Πρόληψη και κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά
 - 1.9.1 Πρόληψη αποκλίνουσας συμπεριφοράς
 - 1.9.2 Κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά
 - 1.9.3 Σωφρονισμός, φυλακή και επανένταξη

Στόχοι, οι μαθητές/τριες να μάθουν:

- Να εξηγούν τη σημασία της κοινωνικοποίησης για την ομαλή ένταξη του ατόμου στην κοινωνία.
- Να εξηγούν τους παράγοντες διαμόρφωσης της προσωπικότητας.
- Να αναλύουν την έννοια των κοινωνικών αξιών και τη διαφοροποίησή τους στον χώρο και στον χρόνο.
- Να διατυπώνουν την έννοια του κοινωνικού κανόνα, να διακρίνουν τις κατηγορίες των κανόνων και τη σημασία τους στη λειτουργία της κοινωνίας.
- Να διακρίνουν τις διάφορες μορφές κοινωνικού ελέγχου και να κατανοήσουν τη σημασία τους για το άτομο και την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας.
- Να εξηγούν την αποκλίνουσα συμπεριφορά και την παραβίαση των κανόνων της κοινωνίας.
- Να εξηγούν το έγκλημα ως κοινωνικό φαινόμενο και τη νεανική παραβατικότητα.
- Να εξηγούν τις σύγχρονες μορφές εγκλημάτων (ηλεκτρονικό έγκλημα, τρομοκρατία).
- Να αναγνωρίζουν με αίσθημα ευθύνης την παραβατική τους συμπεριφορά.
- Να διακρίνουν τα μέτρα πρόληψης και τις κυρώσεις στην αποκλίνουσα συμπεριφορά.

Βασική ορολογία

- κοινωνικοποίηση	- κοινωνικός έλεγχος	- σύγχρονες μορφές εγκλημάτων
- κοινωνικές αξίες	- αποκλίνουσα συμπεριφορά	- ηλεκτρονικό έγκλημα
- κοινωνικοί κανόνες	- έγκλημα	- τρομοκρατία
- προσαρμογή	- εξαρτησιογόνες ουσίες	- πρόληψη και κυρώσεις
- συμμόρφωση	- νεανική παραβατικότητα	- σωφρονισμός και επανένταξη

A. Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

1.1 Η κοινωνικοποίηση του ατόμου

Η **κοινωνικοποίηση** είναι μια διαδικασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου σ' ένα κοινωνικό σύνολο, μια διαδικασία εκμάθησης των αξιών και των κανόνων της κοινωνίας.

Κάθε κοινωνία ή επιμέρους ομάδα έχει τη δική της κουλτούρα (αξίες, αντιλήψεις, πεποιθήσεις, κανόνες, προσδοκίες κτλ.). Όλα αυτά τα μαθαίνει και τα μεταβιβάζει στα μέλη της, μέσω της κοινωνικοποίησης. Έτσι τα άτομα μπορούν να επιβιώνουν και να αναπτύσσονται στην κοινωνία, αλλά και η κοινωνία να διατηρεί τη συνοχή της. Το άτομο από πολύ νωρίς μαθαίνει τις **αξίες και τους κανόνες της κοινωνίας** (αλληλεγγύη, δικαιοσύνη, απαγόρευση κλοπής, καθαριότητα κτλ.), που χρησιμεύουν ως οδηγός στη συμπεριφορά του. Γενικά, μαθαίνει τον τρόπο σκέψης, αίσθησης, συμπεριφοράς και δράσης της κοινωνίας, γιατί αυτά ακριβώς περιμένει η κοινωνία από το άτομο, δηλαδή μια κοινωνικά επιθυμητή συμπεριφορά για τα μέλη της. Κάθε νέο μέλος της κοινωνίας είναι απαραίτητο να αναπτύξει όλες εκείνες τις ικανότητες και δυνατότητες, ώστε να αντιμετωπίζει τις δυσκολίες και τις αντιξοότητες της ζωής.

Με την κοινωνικοποίηση **οριοθετούνται οι συμπεριφορές** που η ομάδα και η κοινωνία δέχονται ως ορθές, αλλά και τα **μέσα** που μπορούν να χρησιμοποιούν τα άτομα για να ασκούν τα δικαιώματα και να εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους.

Στόχος λοιπόν της κοινωνικοποίησης είναι:

α) Ως προς το άτομο. Το άτομο να μάθει, συνειδητά ή ανεπίγνωστα τους κανόνες και τις αξίες της κοινωνίας, ώστε να ενταχθεί χωρίς προβλήματα σε αυτήν.

β) Ως προς την κοινωνία. Η κοινωνία να δημιουργεί «κοινωνικά» και όχι «αντικοινωνικά» άτομα, ώστε να διατηρείται η κοινωνική συνοχή, που είναι απαραίτητη για κάθε κοινωνία.

Η διαδικασία κοινωνικοποίησης **αρχίζει** από τη γέννηση, ορθότερα από τη στιγμή της σύλληψης. Είναι αποδεδειγμένο π.χ. ότι η διατροφή και η συναισθηματική κατάσταση της εγκύου επιδρούν στο έμβρυο. Επίσης, η εκκωφαντική μουσική μπορεί να ευχαριστεί τη μητέρα αλλά να δυσχεραστεί το έμβρυο. Επομένως, η άποψη πολλών γονιών για την κοινωνικοποίηση του παιδιού «άστο να μεγαλώσει και θα μάθει» είναι λανθασμένη, γιατί όσο μεγαλώνει το παιδί τόσο δυσκολότερα μαθαίνει. Αν ο γονιός ενδιαφέρεται για να μάθει το παιδί του, θα πρέπει να ενδιαφερθεί ήδη από την στιγμή της γέννησής του.

Η κοινωνικοποίηση δεν **τελειώνει** με την ενηλικίωση, αλλά συνεχίζεται σ' όλη τη ζωή του ατόμου. Κάθε άτομο, στην πορεία της ζωής του αποκτά γνώσεις και εμπειρίες, με βάση τις οποίες αναθεωρεί αξίες, ιδέες, στάσεις, συμπεριφορές. Ιδιαίτερα σήμερα,

Κοινωνικοποίηση

Με την κοινωνικοποίηση το άτομο, για παράδειγμα, **μαθαίνει:**

- Να ικανοποιεί τις βιολογικές του ανάγκες (τροφή, ένδυση, κατοικία κτλ.), ώστε να μπορεί να επιβιώσει.
- Να εφαρμόζει κανόνες, όπως π.χ. τον κώδικα οδικής κυκλοφορίας και να μην καταστρέφει τα σήματα-πινακίδες κυκλοφορίας, ώστε να αποφύγει ανεπιθύμητες συγκρούσεις.
- Να επιδιώκει θέσεις και ρόλους, να έχει φιλοδοξίες και προσδοκίες, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του (φύλο, ηλικία, εκπαίδευση κτλ.).
- Να αποκτά τα απαραίτητα στοιχεία για το παρελθόν του (ιστορία, ήθη και έθιμα, παραδόσεις), για το παρόν (υπάρχουσα κοινωνική-οικονομική-πολιτική πραγματικότητα) και για το μέλλον του (ότι θα πάει στο σχολείο, στον στρατό, στην εργασία, θα πάρει σύνταξη, θα...).

Vincent Van Gogh,
Πρώτα βήματα (μετά Millet).

Δήμος και Σχολείο

στην κοινωνία των ταχύτατων αλλαγών, γίνεται λόγος για διαρκή **επανακοινωνικοποίηση** του ατόμου.

Η κοινωνικοποίηση τροποποιείται στον χώρο και στον χρόνο. Όσον αφορά τον χώρο, κάθε κοινωνία κοινωνικοποιεί με τον δικό της τρόπο τα μέλη της. Έτσι για παράδειγμα, αλλιώς κοινωνικοποιεί τα άτομα μια αφρικανική κοινωνία και αλλιώς η ελληνική. Όσον αφορά τον χρόνο, η ελληνική κοινωνία αλλιώς κοινωνικοποιούσε τα μέλη της πριν από πεντακόσια χρόνια, αλλιώς πριν πενήντα και αλλιώς σήμερα. Επίσης, η κοινωνικοποίηση διαφοροποιείται **ως προς τα φύλα**, στον χώρο και στον χρόνο.

Η κοινωνικοποίηση είναι μια **πολυδιάστατη διαδικασία**. Δεν ασκείται σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ατόμου, αλλά σύμφωνα με τις αρχές και αξίες της ομάδας και της κοινωνίας, οι οποίες ενδιαφέρονται για τη συνοχή τους. Όμως το άτομο, επειδή συμμετέχει σε πολλές ομάδες (οικογένεια, σχολείο, εκκλησία κτλ.) γίνεται δέκτης διαφορετικών ή και αντιφατικών αρχών και αξιών. Η κοινωνικοποίηση λοιπόν είναι μια **πολυδιάστατη και πολύπλοκη διαδικασία**, που σημαίνει ότι υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί φορείς κοινωνικοποίησης που μεταβιβάζουν πολλά και διαφορετικά μηνύματα (αξίες, κανόνες, πρότυπα συμπεριφοράς) στο άτομο. Μερικές φορές τα μηνύματα αυτά είναι αντιφατικά μεταξύ τους κι αυτό δημιουργεί μια **διλημματική κατάσταση**, που εκφράζεται με το ερώτημα «τί να ακολουθήσω». Πολλές παράμετροι παρεμβαίνουν στην τελική απόφαση του προσώπου. Τελικά, κάθε άτομο **διαμορφώνει τη συμπεριφορά του ανάλογα**:

α) Με τα πρότυπα συμπεριφοράς που επιβάλλει η ομάδα και τα περιθώρια που έχει για να διαφοροποιηθεί από αυτά τα πρότυπα. Παράδειγμα: μια ελαστική οικογένεια παρέχει αρκετά περιθώρια διαφοροποίησης, ενώ μια αυστηρή οικογένεια παρέχει ελάχιστα περιθώρια.

β) Με τον βαθμό αφομοίωσης και εσωτερίκευσης των κανόνων και αξιών των διαφόρων ομάδων στις οποίες συμμετέχει. Πάντως, κύριο εμπόδιο εσωτερίκευσης αποτελούν τα πολλά και **αντιφατικά μηνύματα** που δέχεται το άτομο από το περιβάλλον του, από τις ομάδες στις οποίες συμμετέχει, αφού κάθε μία θέλει να προασπίσει τις αξίες της και τη συνοχή της.

Ιδιαίτερα κρίσιμη είναι η κοινωνικοποίηση στην **περίοδο της εφηβείας και της ενηλικίωσης**. Στην περίοδο αυτή, το άτομο πρέπει να κάνει **επιλογές** (σπουδές, επάγγελμα, επιλογή συντρόφου κτλ.) που θα καθορίσουν το μέλλον του. Τώρα «αποδεικνύεται» αν η προηγούμενη κοινωνικοποίηση υπήρξε υπεύθυνη και επιτυχής ή ανεύθυνη και προβληματική, αν το άτομο έμαθε να αντιμετωπίζει την πραγματικότητα ή έχει πρόβλημα προσαρμογής και προβληματική συμπεριφορά.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα επανακοινωνικοποίησης είναι: η αποδοχή και η εκμάθηση των νέων τεχνολογιών από τους μέσης ηλικίας ανθρώπους, η εύρεση νέου επαγγέλματος και η υιοθέτηση νέας συμπεριφοράς στον χώρο εργασίας, η επανένταξη των κάθε λογής παραβατών.

«Παιδεία της Δημοκρατίας»

Το Συμβούλιο της Ευρώπης σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας, απευθύνει στα σχολεία, τους γονείς, τις κοινότητες κτλ. το πρόγραμμα «Παιδεία της Δημοκρατίας».

Το πρόγραμμα περιλαμβάνει την εκπαίδευση για τα ανθρώπινα δικαιώματα, την αγωγή του πολίτη, την παιδεία για την ειρήνη, την γενική και διαπολιτισμική παιδεία.

Πληροφορίες στις εξής ηλεκτρονικές διευθύνσεις:

www.yperth.gr (διεθνείς σχέσεις – διεθνείς οργανισμοί – Συμβούλιο της Ευρώπης – Πρόγραμμα «Παιδεία της Δημοκρατίας»).

www.coe.int (Συμβούλιο της Ευρώπης)

Γιάννης Γαϊτης,
Σειρήνες - Οδυσσέας.

Παναγιώτης Τέτσης, Καφεείο, 1957.

1.2 Παράγοντες διαμόρφωσης της προσωπικότητας

1.2.1 Φορείς κοινωνικοποίησης

Οι **βασικοί ή κύριοι** φορείς κοινωνικοποίησης είναι οι εξής:

α. Η οικογένεια. Η οικογένεια υπάρχει σε όλες τις κοινωνίες. Αυτό που διαφέρει από κοινωνία σε κοινωνία είναι η δομή της. Κάθε άτομο γεννιέται σε μια οικογένεια, γι' αυτό θεωρείται **προτογενής** και, λόγω σπουδαιότητας, **πρωταρχικός φορέας**. Η οικογένεια επηρεάζει περισσότερο από τους άλλους φορείς. Αυτή είναι, σε τελευταία ανάλυση, που θα αφήσει ή δεν θα αφήσει **περιθώρια επίδρασης** σ' όλους τους άλλους φορείς, αρκεί βέβαια η κοινωνικοποίηση ν' αρχίσει από τη στιγμή της γέννησης, ίσως και της σύλληψης. Σε κάθε περίπτωση, ο τρόπος ανατροφής των πρώτων παιδικών χρόνων επηρεάζει καθοριστικά τον χαρακτήρα και την πορεία του παιδιού. Και αυτό κάθε οικογένεια χρειάζεται να το γνωρίζει και να δρα αναλόγως.

β. Το σχολείο. Από πολύ νωρίς και για αρκετά χρόνια το άτομο πηγαίνει στο σχολείο. Κάθε εκπαιδευτικό σύστημα μεταδίδει γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις. Αλλά, συγχρόνως, θέλει να μεταδώσει και τις αρχές και **αξίες του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος**, και έτσι λειτουργεί ως παράγοντας αναπαραγωγής του. Όμως, ταυτόχρονα η εκπαίδευση, στις δημοκρατικές κοινωνίες, προσφέρει πλουραλιστική γνώση, προσφέρει τη **δυνατότητα αμφισβήτησης και αλλαγής του υπάρχοντος συστήματος**. Έτσι εξηγούνται και οι καινοτομίες και αλλαγές που ξεκινούν από τα πανεπιστήμια και τη διανοήση (intelligentsia).

γ. Η θρησκεία. Οι θρησκευτικοί θεσμοί ρυθμίζουν τη σχέση του ανθρώπου με το Ιερό και το Θείο, αλλά επιδρούν σημαντικά τόσο στη συμπεριφορά του ατόμου, όσο και στην οργάνωση της κοινωνίας. Γενικά, η θρησκεία λειτουργεί ως **ενοποιητικός παράγοντας μιας ομάδας ή μιας κοινωνίας**. Η **θρησκευτική πίστη** έχει μεγάλη δύναμη, αν μάλιστα υπάρχει **θρησκευτικός φανατισμός**, οδηγεί τους ανθρώπους στον διαχωρισμό ή/και στη σύγκρουση. Βέβαια, δεν ευθύνεται η θρησκεία για τις συγκρούσεις, αλλά οι άνθρωποι που τη χρησιμοποιούν για να επιτύχουν τις επιδιώξεις τους.

δ. Η πολιτεία – το κράτος. Η πολιτεία – το κράτος είναι από τους σημαντικότερους φορείς κοινωνικοποίησης, ιδιαίτερα το σύγχρονο παρεμβατικό κράτος, που επεμβαίνει σ' όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής (οικονομία, παιδεία, υγεία, κατοικία κτλ.). Με την **εξουσία του –νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική–** επηρεάζει και τη δράση των άλλων φορέων. Το κράτος επεμβαίνει και επηρεάζει τη ζωή του ανθρώπου από τη γέννησή του (με την έκδοση πιστοποιητικού γέννησης) μέχρι τον θάνατό του (με την έκδοση πιστοποιητικού θανάτου). Όμως, παρά τη δύναμή του δεν πρέπει να θεωρείται παντοδύναμο. Το άτομο έχει πλείστους τρόπους αντίστασης ή/και αντίδρασης ακόμα και στο πιο αυταρχικό κράτος.

Η ένταξη και η ενσωμάτωση των νέων μελών στην κοινωνία θεωρείται τόσο σημαντική, ώστε η κοινωνία δημιουργήσει ξεχωριστό θεσμό, το σχολείο, με το οποίο οργανωμένα, συστηματικά και μακροχρόνια επιδιώκει να «διδάξει» τα νέα μέλη της. Στο σχολείο το παιδί αρχίζει να επικοινωνεί με ευρύτερες ομάδες, με άτομα που έχουν μεγαλώσει σε διαφορετικές οικογένειες και έχουν κοινωνικοποιηθεί διαφορετικά. Αρχίζει η σχολική αγωγή, που περιλαμβάνει οτιδήποτε μεταδίδει το σχολείο στο παιδί: γνώσεις, αξίες, κανόνες, συνεργασία, ανταγωνισμό, επιταγές, σχέσεις κτλ.

Σπύρος Παπαλουκάς,
Αγόρι με τυράντες.

Αλέκος Φασιανός
Βόλτα σχολική, 1982.

Καλλιέργεια του προφορικού λόγου. Το σχολείο οφείλει να καλλιεργεί και τον προφορικό λόγο, ατομικό και διάλογο, προσχεδιασμένο και αυθόρμητο, με πειθώ και επιχειρήματα π.χ. με τη διοργάνωση αγώνων ρητορικής τέχνης.

1.2.2 Ο ρόλος του ατόμου στη διαδικασία κοινωνικοποίησής του

Με ποιον τρόπο τα άτομα εσωτερικεύουν τους κανόνες και τις αξίες των παραπάνω παραγόντων – φορέων κοινωνικοποίησης; Υπάρχουν κυρίως οι εξής **τρόποι ή μηχανισμοί**:

α. Η μίμηση–ταύτιση. Ο άνθρωπος είναι μιμητικό ον, ο ένας μιμείται τον άλλο. Το παιδί από πολύ μικρό «αντιγράφει» το περιβάλλον του. Στην μικρή ηλικία η μίμηση είναι ασυνείδητη, ενώ όσο μεγαλώνει γίνεται περισσότερο συνειδητή. Η μίμηση οδηγεί στην ταύτιση με άλλα άτομα και ομάδες και στην απόκτηση συλλογικής ταυτότητας, στην αίσθηση του «Εμείς». Έτσι, το άτομο εκτός από την **ατομική του ταυτότητα (Εγώ)**, αποκτά και **συλλογική ταυτότητα (Εμείς)**. Βέβαια, η ταύτιση είναι **επιλεκτική**, δηλαδή το άτομο ταυτίζεται ως έναν βαθμό με τις ομάδες που συμμετέχει και τις αξίες που αυτές προβάλλουν. Με άλλα λόγια έχει **περιθώρια σχετικής αυτονομίας**.

β. Με συστάσεις και εντολές. Από μικρή ηλικία τα άτομα δέχονται συστάσεις και εντολές από την οικογένεια, το σχολείο κτλ., μαθαίνουν συμπεριφορές. Κάθε ομάδα ή κοινωνία απευθύνει συστάσεις και εντολές στα νέα μέλη της. Σημαντικό ρόλο στην αποτελεσματική κοινωνικοποίηση διαδραματίζει η **σαφήνεια και η συνέπεια λόγων και έργων**. Παράδειγμα: διαφορετική συμπεριφορά έχει ο πατέρας και διαφορετική η μητέρα έναντι του παιδιού. Αυτή η αντιφατική συμπεριφορά δημιουργεί προβλήματα στο παιδί. Παράδειγμα: οι γονείς λένε στα παιδιά τους να μην παρακολουθούν πολλές ώρες τηλεόραση γιατί αυτά που προσφέρει είναι σκουπίδια, ενώ οι ίδιοι κάνουν το αντίθετο.

γ. Με τον έλεγχο. Ο έλεγχος της συμπεριφοράς αρχίζει από πολύ μικρή ηλικία. Το παιδί μαθαίνει τι είναι καλό και τι είναι κακό. Ακόμα και το χαμόγελο της μητέρας στο βρέφος μπορεί να συνιστά έλεγχο (π.χ. επιβράβευση της συμπεριφοράς του). Αργότερα, το σχολείο, το κράτος, οι μεγαλύτεροι σε ηλικία κτλ. αναμένουν από το άτομο ορισμένη συμπεριφορά, και όταν αυτή παρεκκλίνει από τα αναμενόμενα πρότυπα, ασκείται έλεγχος.

Επισημαίνεται ότι το άτομο δεν είναι **tabula rasa** (άγραφος πίνακας) πάνω στον οποίο γράφουν ό,τι θέλουν, δεν είναι παθητικός δέκτης, ώστε να δέχεται όποια μηνύματα εκπέμπουν οι φορείς κοινωνικοποίησης. Κάθε άτομο δέχεται, επεξεργάζεται, αφομοιώνει, αντιδρά με τον δικό του ξεχωριστό τρόπο. Επομένως, ναι μεν η ευθύνη των φορέων κοινωνικοποίησης είναι πρωταρχική για την προβληματική συμπεριφορά του ατόμου, αλλά έχουν ευθύνη ως έναν βαθμό. Από εκεί και πέρα υπεύθυνο είναι το ίδιο το άτομο. Υπάρχει λοιπόν και **ατομική – προσωπική ευθύνη**. Κάθε άτομο είναι υπεύθυνο για τις πράξεις και παραλείψεις του. Και βέβαια, η μετάθεση ευθύνης (φταίνει οι άλλοι) γίνεται εύκολα, ενώ η ανάληψη ευθύνης (φταίω εγώ) γίνεται δύσκολα.

Τάκης Κατσουλίδης
Οι δυο γενιές, 1983.

Πόσες συλλογικές ταυτότητες αποκτά το άτομο; Όσες και οι ομάδες στις οποίες συμμετέχει. Βέβαια, η ταύτιση είναι επιλεκτική, αφού το άτομο έχει περιθώρια σχετικής αυτονομίας. Έτσι π.χ. ένας νέος μετέχει σε μια Μη Κυβερνητική Οργάνωση (Μ.Κ.Ο.) αλλά ως έναν βαθμό συμμορφώνεται με όσα αυτή ορίζει. Όμως, χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή, διότι υπάρχουν ομάδες που με ψυχολογικές διαδικασίες επιβάλλονται και κατευθύνουν τα άτομα ως μάζα. Και η μάζα έχει μεγάλη **ανορθολογική** δύναμη, ενώ το μαζοποιημένο άτομο έχει χάσει την ανεξάρτητη προσωπικότητά του.

Γιάννης Γαϊτής,
Σύνθεση, 1975.

1.3 Οι κοινωνικές αξίες

1.3.1 Έννοια, κατηγορίες

Οι κοινωνικές αξίες εκφράζουν τις πραγματικές και βαθύτερες ανάγκες της κοινωνίας. Αποτελούν θεμελιώδεις συστατικό για την συνοχή και την πρόοδο των κοινωνιών. Αποκρυσταλλώνονται σε **γενικές αρχές και ιδέες που προσανατολίζουν και καθοδηγούν** την κοινωνία και τα άτομα. Επηρεάζουν τις πεποιθήσεις μας και λειτουργούν ως **κατευθυντήριοι άξονες για την αξιολόγηση** των εαυτών μας και των άλλων.

Οι αξίες είναι δημιούργημα της κοινωνίας, υποβάλλονται στα άτομα μέσω της κοινωνικοποίησης και υπάρχουν ανεξάρτητα από τις αξίες των ατόμων. Παράδειγμα: η οικογένεια, η αλήθεια, η εμπιστοσύνη κτλ. αποτελούν αξίες για την ελληνική κοινωνία, ανεξάρτητα από τη θετική ή την αρνητική στάση κάποιων ατόμων απέναντι σε αυτές. Γιατί οι κοινωνίες **αποδίδουν μεγάλη σημασία στις αξίες**; Διότι αποτελούν σημείο αναφοράς και συνδετικό κρίκο για τα μέλη τους. Διότι υπάρχει συναίνεση, συνεργασία και κοινή προσπάθεια για τη διατήρηση και προαγωγή τους.

Οι αξίες –αρετές για τους αρχαίους Έλληνες– είναι συστατικό στοιχείο του πολιτισμού. Σχετίζονται με την ποιότητα, την ικανότητα και είναι ατομικά και κοινωνικά χρήσιμες. Οι αξίες–αρετές **διδάσκονται μάλλον με το παράδειγμα παρά με τις θεωρίες**.

Διακρίνονται σε διάφορες κατηγορίες (κάποιες αξίες υπάρχουν σε περισσότερες κατηγορίες). Ειδικότερα:

α) Με κριτήριο το άτομο ή την κοινωνία διακρίνονται σε **ατομικές**: θάρρος, υπομονή, πίστη, αλληλεγγύη, η δικαιοσύνη κτλ. και **συλλογικές**: αλληλεγγύη, προσαρμοστικότητα, ανεξαρτησία, ανεκτικότητα κτλ.

β) Με κριτήριο τον τομέα της κοινωνίας διακρίνονται σε **κοινωνικές**: αλληλεγγύη, ανεκτικότητα, ευρύτητα πνεύματος κτλ., **οικονομικές**: εργασιακή και επιχειρηματική ηθική, εργατικότητα, περιουσία, κέρδος κτλ., **πολιτικές**: ελευθερία, ισότητα, αλληλεγγύη, δικαιοσύνη, διάλογος, συμμετοχή στα κοινά κτλ.

γ) Με κριτήριο τη διάρκειά τους διακρίνονται σε **σχετικές**: έχουν ορισμένη διάρκεια και, συνήθως, δεν ισχύουν σε όλες τις κοινωνίες (τίτλοι ευγενείας, χρήμα κτλ.) και **διαχρονικές**: ισχύουν σε όλες τις εποχές και σε όλες τις κοινωνίες (σεβασμός στους Θεούς, η μνήμη των νεκρών, απαγόρευση αιμομιξίας κτλ.).

Όπως κάθε κοινωνία, έτσι και η Ελληνική έχει το δικό της σύστημα αξιών. Λέγοντας Ελληνική κοινωνία, εννοούμε γεωγραφικά το πλαίσιο του Ελληνικού κράτους, το οποίο έχει τη δική του έννομη τάξη. Κάποιες **βασικές αξίες της Ελληνικής κοινωνίας**, που υπάρχουν και στο **Σύνταγμα**, είναι:

Ένα βράδυ ένας γέρος Ινδιάνος της φυλής Τσερόκι, μίλησε στον εγγονό του για τη μάχη που γίνεται μέσα στην ψυχή των ανθρώπων και του είπε:

- Για μου, η μάχη γίνεται ανάμεσα σε δυο λύκους που έχουμε όλοι μέσα μας. Ο ένας είναι το Κακό. Είναι ο θυμός, η ζήλια, η θλίψη, η απογοήτευση, η απληστία, η αλαζονεία, η ενοχή, η προσβολή, τα ψέματα, η ματαιοδοξία, η υπερψία, και το εγώ.

Ο άλλος είναι το Καλό. Είναι η χαρά, η ειρήνη, η αγάπη, η ελπίδα, η ηρεμία, η ταπεινοφροσύνη, η ευγένεια, η φιλανθρωπία, η συμπόνια, η γενναιοδωρία, η αλήθεια, η ευσπλαχνία.

Ο εγγονός το σκέφτηκε για ένα λεπτό και μετά ρώτησε τον παππού του:

- Και ποιος λύκος νικάει;

Ο γέρος Ινδιάνος Τσερόκι απάντησε:

- Αυτός που ταΐζει.

(Ιστότοπος Fairytales and Magic, Ο μύθος των δύο λύκων από την φυλή Τσερόκι)

Ο Αριστοτέλης στο έργο του *Ηθικά Ευδήμεια*, σχετικά με τις αρετές-αξίες αναφέρει ότι η αρετή είναι το μέτρον, η μεσότης. Παράδειγμα:

- Δειλία- **ανδρεία**- θρασύτης
- Χαιρεκακία- **νέμεσις**- φθόνος
- Ανελευθερία- **ελευθερία**- ασυδοσία
- Απέχθεια- **φιλία**- κολακεία
- Φτώχεια- **πενία**- πλούτος

Αρχαιοελληνική κατοικία,
βασική αξία για την αρχαία
ελληνική κοινωνία.

- Ο σεβασμός και η προστασία της αξιοπρέπειας του ανθρώπου.
- Η ελευθερία και η κοινοβουλευτική δημοκρατία.
- Η προστασία της παιδείας και της ορθόδοξης παράδοσης.
- Η προστασία του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος.
- Η προστασία της διεθνούς ειρήνης και συνεργασίας.
- Η προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

1.3.2 Διαφοροποίηση των αξιών στον χώρο και στον χρόνο

Το ερώτημα παραμένει: υπάρχουν διαχρονικές-αιώνιες και απαρσάλευτες αξίες ή όλες είναι σχετικές-προσωρινές και αφορούν συγκεκριμένη κοινωνία; Η ιστορία και η εμπειρία μάς πείθει για την **προσωρινότητα** ορισμένων αξιών, όπως ακριβώς μάς πείθει και για την **αιωνιότητα** ορισμένων άλλων αξιών. Μάλιστα, στην εποχή μας έχουν διαμορφωθεί νέες αξίες, οι οποίες έχουν καταστεί ή τείνουν να καταστούν **παγκόσμιες**. Τέτοιες είναι: η ειρηνική συνύπαρξη και επίλυση των διαφορών, η καταπολέμηση της βίας και των ναρκωτικών, η προστασία του περιβάλλοντος.

Αφού οι κοινωνίες δεν παραμένουν σταθερές αλλά μεταβάλλονται, επόμενο είναι να μεταβάλλονται και οι αξίες. Ειδικότερα:

α) Μεταβολή στον χώρο. Κάθε κοινωνία βιώνει τις δικές της κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές, τεχνολογικές κτλ. συνθήκες. Γι' αυτό και διαμορφώνει τις δικές της αξίες, που μπορεί να μοιάζουν ή να διαφέρουν από τις αξίες μιας άλλης κοινωνίας. Παράδειγμα: η αξία «εκπαίδευση» δεν έχει την ίδια σπουδαιότητα για όλες τις κοινωνίες. Επίσης, η αξία «φιλότιμο» είναι μια κατ' εξοχήν αξία της Ελληνικής κοινωνίας.

β) Μεταβολή στον χρόνο. Οι αξίες εντός της ίδιας κοινωνίας δεν παραμένουν σταθερές εσαεί. Δεδομένου ότι «τα πάντα ρει», οι συνθήκες της κοινωνίας αλλάζουν. Όταν λοιπόν μεταβάλλονται οι συνθήκες, μεταβάλλονται και οι αξίες, ως συστατικά των κοινωνιών. Το ερώτημα είναι, **πώς μεταβάλλονται οι αξίες;** Είτε βίαια μέσα από τη σύγκρουση των διαφόρων κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών κτλ. ομάδων, ή την πολεμική κατάκτηση ενός λαού, είτε αργά και αθέατα μέσα από την φθορά των παλιών και την υιοθέτηση καινούργιων αξιών.

Κάθε άτομο και κάθε κοινωνία, ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης, έχουν τις δικές τους ανάγκες. Οι ανάγκες επηρεάζουν και τη διαμόρφωση των **αξιών**. Το περιβάλλον είναι αυτό που ορίζει ποια «πράγματα» έχουν αξία, δηλαδή πρωταρχική σημασία, σπουδαιότητα για τη ζωή. Η ύπαρξη ατομικών και κοινωνικών αξιών, απαιτεί **αξιολόγηση και ιεράρχηση**. Ποιος και με τι κριτήρια κάνει την αξιολόγηση και ιεράρχηση; Γενικά, κάθε άτομο αλλά και κάθε κοινωνία κάνουν τη δική τους ιεράρχηση αξιών.

Η αρετή είναι τρόπος ζωής που επιβεβαιώνει την ανθρωπιά του ανθρώπου. Είναι μια δύναμη που ενεργεί ή μπορεί να ενεργήσει, είναι δυνατότητα ενέργειας. Είναι η ηθική στην πράξη. Επιβεβαιώνεται με την προσπάθεια για το καλό.

Οι αξίες μιας κοινωνίας (ελευθερία, αλληλεγγύη, εξουσία, χρήμα, φιλία, δημοσιότητα κτλ.) και οι επαγγελματικές αξίες ειδικότερα (εξουσία, μονιμότητα, συνεργασία, χρήμα, ενδιαφέρον κτλ.) επηρεάζουν συνειδητά και ανεπίγνωστα τους στόχους και τις φιλοδοξίες μας.

Πολύκλειτος Ρέγκος,
Σκίτη Αγίας Άννας, 1963.

Μερικές αξίες της κλασικής Ελλάδας ήταν ο σεβασμός του θείου, η ελευθερία, η δικαιοσύνη, η παιδεία, το μέτρον, η οικονομία, ο διάλογος.

Οι αξίες μεταβάλλονται στην πορεία του χρόνου. Παράδειγμα, η αξία «πατριδα», παλιότερα, ήταν πολύ υψηλά στις συνειδήσεις των Ελλήνων. Τις τελευταίες δεκαετίες συνδέθηκε με τον εθνικισμό και μειώθηκε ως αξία. Όμως, τα τελευταία χρόνια, αποσυνδέθηκε από τον εθνικισμό και απέκτησε ξανά την παλιά της σπουδαιότητα.